

І. В. Габро

orcid.org/0000-0001-8215-7615

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики
Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

О. В. Шевчук

orcid.org/0000-0003-0335-6873

*доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики
Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

ЕКОНОМІЧНІ САНКЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ СУЧАСНИХ ДЕРЖАВ

Вступ. Сьогодні економічні санкції є важливим інструментом реалізації зовнішньополітичних цілей держави. У глобалізованому світі економічні санкції застосовуються для досягнення політичних, економічних і соціальних цілей без застосування військової сили. Вони є реакцією на порушення міжнародного права, агресію або недотримання прав людини. Для сучасних держав застосування ними економічних санкцій може стати проблемою через необхідність адаптації власної економіки, пошуку нових торгових партнерів та підтримки внутрішнього ринку. Водночас, для країни, які застосовують санкції, це можливість впливати на політичні процеси без прямого втручання. Втім, саме ефективність та можливі негативні наслідки санкцій для населення цільової країни, викликають сьогодні найбільші дискусії серед науковців та державних діячів. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року і економічні санкції західних держав, що послідували за цим вторгненням, знову привернули увагу до дебатів щодо санкцій: прихильники кажуть, що вони залишаються важливим, хоча й недосконалим інструментом зовнішньої політики, який може передувати більш суворим діям, у той час як критики зауважують, що санкції не змінюють поведінку цільової держави. Саме тому **актуальним** є аналіз економічних санкцій як одного із ключових інструментів зовнішньої політики держав світу.

Метою статті є розкрити переваги та недоліки застосування економічних санкцій як одного із важливих інструментів зовнішньої політики держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність, переваги та недоліки застосування економічних санкцій різними державами у різні історичні моменти ставали предметом наукового аналізу та представлені в дослідженнях таких зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема Д. Дрезнер, М. Фішер, О. Соколовська, В. Панченко та інших. Основні положення та висновки цих розробок створюють базу подальших наукових розвідок.

Виклад основного матеріалу. Економічні санкції – це економічні заходи, спрямовані на тиск або покарання зловмисників – окремих осіб, груп чи країн – які порушують міжнародні норми або загрожують національним інтересам. У рідкісних випадках санкції можуть призвести до зміни режиму або повалення уряду іноземною державою. Частіше країни використовують санкції для просування цілей зовнішньої політики, пов'язаних із вирішенням конфліктів, нерозповсюдженням зброї масового знищення, боротьбою з тероризмом та боротьбою за права людини тощо.

Санкції є відносно недорогим інструментом зовнішньої політики з низьким ризиком. Отже, вони часто впроваджуються перед дорожчими та смертоноснішими формами втручання, такими як збройна сила. Однак ті самі фактори, які обмежують вартість і ризик санкцій, також можуть обмежувати їх ефективність. Це означає, що санкції самі по собі рідко спонукають інші країни до фундаментальної зміни своєї поведінки.

Економічні санкції можуть бути запроваджені в односторонньому порядку через окремі уряди або багатосторонньо через коаліції країн чи багатонаціональні організації, такі як ООН і Європейський Союз.

У Статуті Організації об'єднаних націй право застосовувати санкції, при необхідності навіть силовим шляхом, зафіксовано в статтях 2 (4), 39, 41, 42, 43 і 46. Як стверджують експерти-юристи, Стаття 2 (4) Статуту ніяк не обмежує право окремих держав на застосування примусових заходів до інших держав, якщо вони не носять військовий характер (Statut Orhanizatsii Obiednanykh natsii, 2008).

Використання економічних санкцій є одним з інструментів, доступних для Ради безпеки ООН у відповідності з главою VII Статуту ООН. У період між 1946 і 1990 рр. ООН накладала санкції лише п'ять разів: відносно КНДР, Південної Африки, Португалії, Індонезії та Іраку. У наступний період ООН стала застосовувати санкції більш активно, особливо щодо африканських держав.

Важливо також зауважити, що після Другої Світової війни світові лідери фактично погодилися «роззброїтися» в сенсі використання економічних санкцій для досягнення неекономічних рішень. Це було зроблено шляхом підписання Генеральної угоди про тарифи та торгівлю у 1947 р. Таким чином, країни створили режим міжнародної торгівлі на засадах принципу найбільшого сприяння, який унеможливорює дискримінацію.

Торговельні санкції ж є апріорі дискримінацією. Після підписання ГАТТ торговельні санкції фактично стали нелегітимними. Однак правова система ГАТТ, а пізніше і СОТ, все ж таки, надає країнам-членам поле для маневру у питаннях, що стосуються їхньої національної безпеки та національних інтересів (Панченко, 2017, с. 14).

Як відзначає В. Панченко, після створення ГАТТ/СОТ країнам стало набагато складніше використовувати торгівлю як економічний інструмент зовнішньої політики. Створення глобальної торговельної організації призвело до значного зниження рівня протекціонізму. Звісно, країни продовжували захищати своїх національних виробників за допомогою тарифних та нетарифних засобів, проте вони все ж здійснювали це з економічних, а не політичних міркувань (Панченко, 2017, с. 14).

Потужні країни протягом багатьох років накладали односторонні санкції на інші країни, з якими вони конфліктували. Протягом цих років Сполучені Штати запровадили односторонні санкції проти таких країн, як Куба, Ірак, Лівія, Іран, Північна Корея, Сирія, Судан, Афганістан, РФ і Китай, які чинили важкий і нестерпний тиск на політичну систему, політиків. Втім саме односторонні економічні санкції зазнають осуду та викликають найпалкіші дискусії (Seyed Amir Sina Nourani, 2021). Економічні санкції критикують за те, що вони не досягають своєї мети та мають руйнівні наслідки, які спричиняють бідність, порушення прав людини, неефективність охорони здоров'я та позбавлення основних стандартів життя.

Як відзначає Ф. Халавані, односторонні економічні санкції призводять до помітного зниження ВВП на душу населення в цільових країнах, що є чітким показником погіршення економічної ситуації в країні після запровадження санкцій. Крім того, суворість санкцій прямо пропорційна серйозності зростання рівня бідності в країнах, щодо яких введено санкції (наприклад, в санкції проти Іраку, Ірану, Судану, Сирії та Венесуели тощо показують, що односторонні економічні санкції не досить ефективні в досягненні своєї мети. Однак їхні наслідки відображаються на житті громадян підсанкційних країн. Односторонні економічні санкції позбавляють цих громадян доступу до їхніх основних людських потреб, таких як харчування, житло, охорона здоров'я, і, перш за все, потреби у фінансовій вигоді, необхідній для досягнення гідного рівня життя. Навпаки, односторонні економічні санкції, як правило, сприяють збільшенню рівня бідності в країнах, під які введені санкції, замість того, щоб призвести до зміни режиму. Це зростання рівня бідності відбувається тому, що корумповані режими схильні експлуатувати своїх громадян у часи економічного процвітання, залишаючись активними членами міжнародного співтовариства. Таким чином, коли вводяться санкції, ці режими зазвичай знаходять альтернативу іноземним доходам шляхом подальшої експлуатації своїх громадян (Halawani, 2023).

Д. Фішер відзначає умови, виконання яких робить санкції ефективними:

Передбачуваність. Якщо санкції вводяться за власним бажанням, без чітко відомих умов, за яких вони застосовуються, відповідальність за санкції населення покладатиме на іноземні держави, які запроваджують санкції, а не на їхній власний уряд, який своєю політикою спровокував санкції.

Широка підтримка. Щоб бути ефективними, санкції мають бути жорсткими. Навіть кілька країн, які відмовляються брати участь у формуванні санкційного режиму проти цільової країни, можуть підірвати ефект санкцій. Можливо, буде необхідно накласти санкції на країни, які порушують санкції, щоб забезпечити загальну участь. У той же час міжнародне співтовариство може бути зобов'язане компенсувати збитки сусіднім країнам, які непропорційно страждають від перерви в торгівлі.

Низькі витрати. Якщо санкції передбачають високу внутрішню ціну, наприклад, значну втрату робочих місць, їх важко витримати політично.

Співчуття. Режим, який не піклується про добробут свого народу, майже не піддається впливу економічних санкцій, які стосуються бідних. Санкції мають бути ретельно розроблені, щоб завдати шкоди лише елітам, які приймають рішення, наприклад, шляхом заморожування їхніх іноземних банківських рахунків і відмови їхнім національним авіакомпаніям у праві на посадку за кордоном. У минулому санкції часто вражали невинних людей, як-от сили демократичної опозиції та дітей, і спричиняли великі втрати життя. Покарати цілу націю без розбору можна порівняти з підривом літака з усіма його пасажирами, щоб убити викрадача (Fischer, 2008).

Варто підкреслити, що ключовим недоліком економічних санкцій як інструменту зовнішньої політики, безперечно є те, що цільові країни можуть їх обійти, знайшовши підтримку деінде.

Так, Іран перебуває під жорсткими санкціями США з часів Ісламської революції 1979 року, але політичний режим цієї країни не змінюється. Доки Росія не вторглася в Україну у 2022 році, Іран був найбільшою країною, під яку застосовувалися санкції. Однак Росія і Китай регулярно підривають санкції проти Ірану. В останні роки, наприклад, Росія підписала угоду про вільну торгівлю з Іраном. Крім того, Китай погодився інвестувати 400 мільярдів доларів у транспортний, виробничий та енергетичний сектори Ірану. Сполучені Штати спробували дати відсіч: китайські компанії, наприклад, були піддані вторинним санкціям за ведення бізнесу в Ірані. Але Іран продовжує уникати повної економічної ізоляції. Поточна ситуація в Ірані показує, що односторонні санкції мають свої межі навіть для найпотужнішої економіки світу.

З часом ефективність санкцій зменшується, оскільки цільові групи, такі як іранський уряд, стають більш вправними в обході обмежень. Країни розробляють тактику захисту від санкцій. Зокрема, зловмисники зменшують залежність від долара США, щоб мінімізувати вплив санкцій США. Крім того, санкції можуть певним чином допомогти авторитарним урядам. Обмеження відкритих ринків можуть забезпечити режимам більший контроль над економікою та розподілом товарів.

Торгівля Росії з Європейським Союзом впала приблизно на 5% порівняно із середнім показником за 2017–2021 роки після санкцій, запроваджених у відповідь на її вторгнення в Україну. У той же час спостерігалися сплески торгівлі між Росією та Вірменією, Росією та Об'єднаними Арабськими Еміратами, Росією та країнами Центральної Азії, такими як Казахстан та Узбекистан, а також Росією та Гонконгом. Ці країни також відчували зростання торгівлі з Європою та США, що переконливо свідчить про їхню роль як сторонніх каналів для торгівлі, яка перебуває під загрозою прямих санкцій (Young-Joon, 2023).

Також слід сказати і про те, що широкі санкції проти великих економік є здебільшого неприйнятними в сучасному глобалізованому світі. Навіть якщо Сполучені Штати бажають запровадити широкі широкі санкції проти Китаю за його придушення продемократичних рухів у Гонконзі, порушення прав людини в Сінцзяні чи посилення мілітаризації Південно-Китайського моря, Сполучені Штати утримуються від цього. Натомість Сполучені Штати покладаються на більш вузькі, цілеспрямовані санкції через взаємозалежність економік США та Китаю. У результаті широкі санкції США зашкодять не лише китайським компаніям,

а й американським компаніям, які покладаються на китайське виробництво. Зрештою, американським споживачам доведеться платити вищі ціни за багато товарів (Young-Joon, 2023).

Втім, не зважаючи на ці недоліки, санкції можуть служити стримуючим фактором і забезпечувати виконання норм. Навіть якщо очікується, що санкції проти країни, яка бере участь у порушеннях прав людини, розповсюдженні ядерної зброї чи територіальній агресії, не змінять поведінку цільової країни, вони можуть виявитися корисними для сигналізації про витрати, які можуть понести інші країни, якщо вони порушують норми санкцій. країна піклується.

Наприклад, виключаючи російські банки з платіжної системи SWIFT, очікування не обов'язково полягали в тому, що Росія вийде з України. Тим не менш, хоча санкції мали на меті послабити російську економіку, вони також послужили сигналом для інших країн, які планують захопити чужі землі, що Москва була змушена заплатити досить високу ціну за свої дії, потенційно стримуючи треті сторони, які розглядають подібні кроки.

Санкції можуть мати непередбачені наслідки. Санкції, які ґрунтуються на блокуванні доступу до ресурсу чи послуги під контролем країни, яка накладає санкції, можуть послабити монополію країни, яка накладає санкції, на ресурс, оскільки суперники активніше шукатимуть альтернативи. Після вторгнення в Україну Росія спробувала послабити підтримку України з боку Європейського Союзу, обмеживши доступ до експорту російської енергії. До війни Європа була найбільшим імпортером нафти з Росії, а російський природний газ, який використовується для опалення будинків, виробництва електроенергії та промисловості, становив близько 40% поставок у Європу. Конфлікт, разом із використанням Росією енергетичної залежності Європейського Союзу від Росії для впливу, прискорили диверсифікацію джерел енергії в Європі від Росії та створили більше стимулів для збільшення інвестицій у відновлювані джерела енергії. Зрештою, зусилля Європи здобути енергетичну незалежність від Росії можуть призвести до остаточного зменшення цього важливого джерела фінансування для Москви (Drezner, 2024).

Голова Центру безпекових досліджень «СЕНСС» В. Черниш справедливо зазначає, що використання економічних санкцій як інструменту вимагає стратегічного бачення: цілі, шляхи та засоби мають бути чітко визначені. Тому добре, коли держава має Стратегію економічних санкцій (СЕС) або подібний документ. До підготовки стратегічного документа мають бути залучені різні державні органи, а також ретельно проаналізовані всі наявні вразливі місця держави-об'єкта санкцій. Необхідно регулярно оцінювати ефективність роботи виконавців та дієвість СЕС (Черниш, 2024).

Отже, економічні санкції є важливим інструментом зовнішньої політики, який дозволяє країнам та міжнародним організаціям реагувати на порушення міжнародного права, агресію або інші загрози. Їх перевага полягає у відносно низькій вартості та мінімальному ризику у порівнянні зі збройними конфліктами. Проте ефективність санкцій обмежується можливістю їх обходу, зменшенням впливу через багатосторонні відносини, а також їхнім негативним впливом на звичайних громадян цільових країн.

Односторонні санкції часто піддаються критиці через їхні руйнівні соціально-економічні наслідки та низьку ефективність у зміні політики або режимів. Водночас багатосторонні санкції, підтримані міжнародними коаліціями, можуть бути більш дієвими, але вимагають ретельного планування, високого рівня підтримки та стратегічного підходу.

Хоча санкції не завжди здатні досягти своїх безпосередніх цілей, вони можуть виконувати стримуючу функцію, демонструючи серйозність міжнародних наслідків для країн, що порушують міжнародні норми. Однак їхнє впровадження вимагає чіткого стратегічного бачення, координації між державами і врахування потенційних довгострокових наслідків, як для цільових країн, так і для ініціаторів санкцій.

Література

- Панченко В. Г. (2017). Економічні санкції як інструмент зовнішньої політики в контексті реалізації національних інтересів. *Інвестиції: практика та досвід*. № 17. С. 10–16.
- Соколовська О. М. (2022). Санкції як засіб зовнішньополітичного впливу. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць*. № 3 (55). С. 82–86.

Статут Організації Об'єднаних націй (2008). Департамент громадської інформації ООН. Київ, Україна. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf

Черниш В. (2024). Економічні санкції: як ефективно використовувати цей інструмент. *Інтерфакс-Україна*. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/964534.html>

Drezner D. (2024). Are Economic Sanctions Effective Foreign Policy Tools? Tufts now. 8 July. URL: <https://now.tufts.edu/2024/07/08/are-economic-sanctions-effective-foreign-policy-tools>

Fischer M. D. (2008). Economics of War and Peace, Overview. *Encyclopedia of Violence, Peace, & Conflict (Second Edition)*. URL: <https://www.sciencedirect.com/referencework/9780123739858/encyclopedia-of-violence-peace-and-conflict>

Halawani F. A. (2023). The Impacts of Unilateral Economic Sanctions. *Special Issue Access to Justice in Eastern Europe*. P. 130-147. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-6S011>

Nourani Seyed Amir Sina. (2021). An Analysis of Unilateral Economic Sanctions in International Law: A Case Study of the United States. *International Studies Journal*. Vol. 18, № 3(71). URL: https://www.isjq.ir/article_145298_0a03802bf7bb7ba79529a9a2140fa80c.pdf?lang=en

Young-Joon A. (2023). What Are Economic Sanctions? *Council on Foreign Relations*. May 12. URL: <https://education.cfr.org/learn/reading/what-are-economic-sanctions>

References

Panchenko V. H. (2017). Ekonomichni sanktsii yak instrument zovnishnoi polityky v konteksti realizatsii natsionalnykh interesiv. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. № 17. pp. 10-16. [in Ukrainian].

Sokolovska O. M. (2022). Sanktsii yak zasib zovnishnopolitychnoho vplyvu. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo: zbirnyk naukovykh prats*. № 3 (55). pp. 82-86. [in Ukrainian].

Statut Orhanizatsii Obiednanykh natsii (2008). *Departament hromadskoi informatsii OON*. Kyiv, Ukraina. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf [in Ukrainian].

Chernysh V. (2024). Ekonomichni sanktsii: yak efektyvno vykorystovuvaty tsei instrument. *Interfaks-Ukraina*. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/964534.html> [in Ukrainian].

Drezner D. (2024). Are Economic Sanctions Effective Foreign Policy Tools? Tufts now. 8 July. URL: <https://now.tufts.edu/2024/07/08/are-economic-sanctions-effective-foreign-policy-tools> [in English].

Fischer M. D. (2008). Economics of War and Peace, Overview. *Encyclopedia of Violence, Peace, & Conflict (Second Edition)*. URL: <https://www.sciencedirect.com/referencework/9780123739858/encyclopedia-of-violence-peace-and-conflict> [in English].

Halawani F. A. (2023). The Impacts of Unilateral Economic Sanctions. *Special Issue Access to Justice in Eastern Europe*. P. 130-147. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-6S011> [in English].

Nourani Seyed Amir Sina. (2021). An Analysis of Unilateral Economic Sanctions in International Law: A Case Study of the United States. *International Studies Journal*. Vol. 18, № 3(71). URL: https://www.isjq.ir/article_145298_0a03802bf7bb7ba79529a9a2140fa80c.pdf?lang=en [in English].

Young-Joon A. (2023). What Are Economic Sanctions? *Council on Foreign Relations*. May 12. URL: <https://education.cfr.org/learn/reading/what-are-economic-sanctions> [in English].

Анотація

Габро І. В., Шевчук О. В. Економічні санкції: виклики та можливості для сучасних держав. – Стаття.

У статті розглянуто економічні санкції як один із ключових інструментів реалізації зовнішньої політики держав у сучасному глобалізованому світі. Висвітлено переваги застосування економічних санкцій, виокремлено умови, виконання яких робить санкції ефективними, та наголошено на недоліках санкцій, серед яких обмежена ефективність, можливість обходу, негативний вплив на звичайних громадян та складнощі з досягненням політичних змін у цільових країнах.

У роботі проведено аналіз прикладів застосування санкцій окремими державами, коаліціями країн та міжнародними організаціями, такими як ООН та ЄС. Підкреслено значення багатосторонніх санкцій, стратегічного планування та міжнародної підтримки для досягнення цілей. Також окреслено соціально-економічні наслідки санкцій для цільових держав та їх населення, особливо у контексті сучасних подій, пов'язаних із вторгненням Росії в Україну.

Економічні санкції можуть бути ефективними для сигналізації міжнародних норм і стримування, проте вимагають ретельного стратегічного підходу та аналізу довгострокових наслідків для усіх сторін. Односторонні санкції часто піддаються критиці через їхні руйнівні соціально-економічні наслідки та низьку ефективність у зміні політики або режимів. Водночас багатосторонні санкції, підтримані між-

народними коаліціями, можуть бути більш дієвими, але вимагають ретельного планування, високого рівня підтримки та стратегічного підходу. Хоча санкції не завжди здатні досягти своїх безпосередніх цілей, вони можуть виконувати стримуючу функцію, демонструючи серйозність міжнародних наслідків для країн, що порушують міжнародні норми. Однак їхнє впровадження вимагає чіткого стратегічного бачення, координації між державами і врахування потенційних довгострокових наслідків, як для цільових країн, так і для ініціаторів санкцій.

Ключові слова: економічні санкції, інструмент зовнішньої політики, цільова країна, ООН, США, російсько-українська війна.

Summary

Habro I. V., Shevchuk O. V. Economic sanctions: challenges and opportunities for modern states. – Article.

The article examines economic sanctions as one of the key instruments for implementing foreign policy in the modern globalized world. The advantages of applying economic sanctions are highlighted, the conditions for which the implementation of sanctions makes them effective are highlighted, and the disadvantages of sanctions are emphasized, including limited effectiveness, the possibility of circumvention, negative impact on ordinary citizens, and difficulties in achieving political change in target countries.

The paper analyzes examples of the use of sanctions by individual states, coalitions of countries, and international organizations such as the UN and the EU. The importance of multilateral sanctions, strategic planning, and international support for achieving goals is emphasized. The socio-economic consequences of sanctions for target states and their populations are also outlined, especially in the context of current events related to Russia's invasion of Ukraine.

Economic sanctions can be effective in signaling international norms and deterrence, but they require a careful strategic approach and analysis of the long-term consequences for all parties. Unilateral sanctions are often criticized for their devastating socio-economic consequences and low effectiveness in changing policies or regimes. At the same time, multilateral sanctions, supported by international coalitions, can be more effective, but require careful planning, a high level of support and a strategic approach. Although sanctions are not always able to achieve their immediate goals, they can perform a deterrent function by demonstrating the seriousness of the international consequences for countries that violate international norms. However, their implementation requires a clear strategic vision, coordination between states and consideration of the potential long-term consequences, both for the target countries and for the initiators of the sanctions.

Key words: economic sanctions, foreign policy instrument, target country, UN, USA, Russian-Ukrainian war.